

פרק לז⁴⁷³ ביאור "אנכי ה' אלוהיך"

הדיבור הקדוש הראשון: "אנכי ה' אלוהיך וגו'".

הרבה מבני אדם היה קשה להם עם הדיבור הראשון "אנכי ה' אלוהיך" - הרי אין זה מצווה כלל! שאם היה מצווה, היה לכתוב לשון ציווי: "אנכי אשר הוצאתיך מארץ מצרים אהיה לך לאלוהים". כי מה שאמר: "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" - אין כאן מצווה כלל.

ולפיכך הרבה בני אדם, אשר לא ראו אור החכמה (=של חז"ל), והיו הולכים אחר סברת ליבם, נשענים על דעתם (כפי) מה שהיה נראה להם, ולא חיפשו החכמה במטמוניות חכמים, היו אומרים כי התחלת עשרת הדברים הוא מן: "לא יהיה לך אלוהים אחרים". והיו נותנים סברות בדויות למצוא "עשרת הדברים"⁴⁷⁴. זה (=אחד מהם) אמר, כי "לא יהיה לך" ו"לא תשתחוה להם" - הם שניים.

והנה שחו עד עפר ולא קמו, לטעות טעות כזה.

ויש שהיו אומרים כי "לא תחמוד בית רעך" ו"לא תחמוד אשת רעך" - הוא לשניים. ובוודאי אין "חמדה" לפירושו הזה, ואין להזכיר דברים כאלו⁴⁷⁵.

הערות - ילמד ענויים דרכו

473 כיוון שפרק לז הוא המשך ישיר לפרק לב העוסק ביחס שבין רצון וכפייה, ואילו פרק לג עוסק בעניין אחר של היחס להגשמה, הקדמנו בלימודנו את פרק לז לפרק לג.

474 כיוון שאמר משה (דברים ד, ג): "ויגד לכם את בריתו אשר ציווה אתכם לעשות, עשרת הדברים", ברור היה להם שיש עשר מצוות במעמד. והרמב"ן בדרשת "תורת ה' תמימה" תקף אותם: כיוון שהנכם מפרשים שלא על פי מסורת חז"ל, מי אמר שיש עשר מצוות? אולי תפרשו שיש עשרה דברים ואפשר שבתוכם יש רק תשע מצוות!

475 כן כתב גם רב"ע לשמות כ, א: "יש אומרים: 'לא יהיה לך' - הוא הדיבור הראשון, והשני - 'לא תעשה לך פסל'. וזה אינו נכון, כי מעניין אחד הוא זה וזה בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה... ואחרים אמרו, כי 'לא תחמוד בית רעך' - דיבור תשיעי, והדיבור עשירי - 'לא תחמוד אשת רעך'. וראיתם כי ה' אמר פעמיים 'לא תחמוד', כי החימוד הוא על שני דברים: האחד יוצא למעשה כמו גזל, וכמוהו: 'ולא יחמוד איש את ארצך'... ו'לא תחמוד' השני הוא בלב. על כן הוצרך משה לפרש 'לא תתאוה'. גם זה דברי הבל, כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו, והנה לא הזכיר האחרים עמו? והנה אתן לך מדברי משה ראייה שאלה לא דברו נכונה. הנה השם אמר 'לא תחמוד בית רעך', ומשה אמר 'לא תחמוד אשת רעך', ולפי דעתם ש'לא תחמוד' השני הכתוב בפרשה הזאת הוא בלב, והראשון גזלת הבית, והנה משה הפך הדבר, כי אמר עם 'ולא תתאוה בית רעך', ואמר עם 'לא תחמוד' - שהוא הגזל - אשת רעך. והנה נשחת טעמם. והאמת כי דיבור 'אנכי ה' הוא הראשון, כאשר אפרשנו במקומו".

וברמב"ן ב"תורת ה' תמימה" מובאות דעות אלו כדעות של הנוצרים: "וחכמי גוים נבהלים בזה (בקושיה שסגנון הפסוק אינו בלשון מצווה), ומפרשים בהבליהם שאינה מצווה. והם מקשים על עצמם: אם כן היאך הם עשר? ונחלקים בזה לכתות: יש מהם מחלקים פסוק זה 'לא יהיה לך' - לשתי מצוות; והסכמת חכמי הבל שלהם לחלק 'לא תחמוד' לשתיים. וכשדיברו עמי על זה, עניתם: לפי

מסלול 1: יום ד לפרשת ויחי

מסלול 2: יום א לפרשת ויחי

אבל בוודאי הדבר הברור כי "אנכי ה' אלוהיך" הוא הראשון (=המצווה הראשונה).
ופירושו "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ולכן לא תכפור בי לומר
שאיני אלוהיך חס ושלום⁴⁷⁶.

ומה שלא אמר: "אנכי אהיה לך לאלוהים" (לשון ציווי ואמר את המצווה בלשון קביעת
עובדה), כי (אם היה אומר כן) היה זה משמע כי מצווה זאת כמו שאר מצוות, כמו שאמר:
"לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני" - ואפשר שיעשה לו אלהים אחרים (אפשר שיעבור
על המצווה ויעשה אלוהים אחרים), וכן כל המצוות. אבל "אנכי ה' אלוהיך" (זו מצווה
מיוחדת) אף אם לא יקבל אותו האדם לאלוה - הוא אלוהים שלו, והוא מלכו מצד
עצמו (=מצד הקב"ה! ונמצא שזו מצווה מצד האדם אך מצד הקב"ה גם אם האדם יבחר אחרת -

הערות - ילמד ענוים דרכו

מיעוט ידיעתכם ולפי עיונכם הגס, למה לא תאמרו שאינן אלא תשע מצוות? אבל עשר דברות הם
שאמר להם בתחילה: 'אני עשיתי לכם טובה ואתם חייבים לשמוע בקולי', כי הכתוב לא הזכיר
אלא 'עשרת הדברים', ולא 'עשר המצוות'?! "ועיין שם שהרמב"ן מפרש שם שדיבור "אנכי" הוא
המצווה לחזק ולהעמיק את כל יסודות האמונה שהתבארו ביציאת מצרים, ולהפוך את האמונה
למחויבות הלב - היינו לקבל עול מלכות שמים. והרמב"ם מנה את מצוות "אנכי" כמצווה להעמיק
בידיעת מציאות ה'. והר"ן בדרשות ביאר שהמצווה להאמין שהקב"ה שברא את העולם, הוא מנהיג
אותנו, מחייב במצוות וגומל עליהן.

ויש להעיר שיש מחכמי ישראל שלא מנו את "אנכי" כמצווה: בה"ג לא מנה את דיבור "אנכי"
כמצווה, ובהשגות הרמב"ן לסה"מ לרמב"ם מ"ע א כתב הרמב"ן שלשיתת בה"ג יש בדיבור השני
שתי מצוות: לא לעשות צלמים ולא לעבוד אותם. גם רבי חסדאי קרשקש (אור השם, הקדמה) חלק
על הרמב"ם שספר את "אנכי" כמצווה, ולדעתו מונים עשר מצוות מהפסוק "לא יהיה" והלאה,
ואילו "אנכי" - הקדמה. וביאר שכוונת חז"ל בגמרא במכות "אנכי ולא יהיה" הן שתי מצוות שמענו
מפי הגבורה - כוונתם על המשך הפסוקים (עד "לאוהבי ולשומרי מצוותי" שעד שם מדבר בלשון
נוכח) ולא על "אנכי" עצמו (אמנם זה דחוק בלשון הגמרא במכות). וגם על כל פנים אין להקשות
על אור השם את קשיית הרמב"ן על הנוצרים, כיוון שאור השם לא בא להסביר את מניין המצוות
בעשרת הדברות אלא היכן על פי הגמרא במכות יש שתי מצוות שאותן שמענו מפי ה'. גם על
בה"ג אין להקשות מה שהקשה הרמב"ן, שדווקא הנוצרים שאין להם מסורת לפירוש התורה וגם
לא מסורת שיש תרי"ג מצוות, יכולים לפרש בהבליהם שיש עשרה דברים ולא עשר מצוות, אולם
אנו שיש לנו מסורת לפירוש התורה אנו יודעים שיש עשר מצוות בתוך עשרת הדברות מתוך תרי"ג
המצוות שבתורה.

476 המהר"ל לקמן מפרש בפסוק זה שני פירושים:

אנכי ה' אלוהיך - מלך שלך, כי כך קבעתי ואי אפשר לך לשנות זאת. אלא שאני מצווה עליך לקבל
את מלכותי. כלומר שתקבל את המלכות ברצון ולא בכפייה.

למלך יש שני ביטויים: הוא משגיח ושומר ומגן על עמו, וגם גוזר עליהם גזרות. ואמר הקב"ה
בסיני: כיוון ש"אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" - וכיוון שקיבלתם במצרים את
מלכותי כמשגיח ושומר ומציל - תקבלו אותי כמלך שגם גוזר גזרות.

אם כן, יש שתי סיבות לכך שהפסוק נכתב כקביעת עובדה ולא כציווי: כיוון שמצד הקב"ה בכל
מקרה הוא מלכנו, וכיוון שכבר קיבלנו את מלכותו כשיצאנו ממצרים. ואף על פי כן קביעת העובדה
יוצרת מצווה: לקבל אותו כמלך שלנו שמחייב אותנו במצוות. לקבל גזרותיו.

מסלול 1: יום ד לפרשת ויחי

מסלול 2: יום א לפרשת ויחי

הוא יכפה עליו את אלוהותו). וכמו שאמר הכתוב על אותם שרצו לפרוק עול של הקדוש ברוך הוא, שלא יהיה הוא יתברך מלך עליהם, על זה אמר (יחזקאל כ,לג): "חִי (אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי) ה' אִם לֹא (בְּיַד חֲזָקָה וּבְכֹרֶעַ נְטוּיָה) וּבְחַמָּה שְׂפוּכָה (אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם)".

וכדי שלא יטעה האדם בטעותו לומר, כי אפשר שיפרקו עולו מהם, וכמו מלך בשר ודם (ש) יכולים העם לפרוק עולו מאיתו, עד שאינו מלך עליהם, אמר בלשון הזה: "אנכי ה' אלוהיך וגו'", כלומר על כל פנים אני אלוהיך, מצד עצמי... כלומר שאני אלוהיך, וכן תקבל עליך אלוהותי⁴⁷⁷.

ועוד⁴⁷⁸ כי בדיבור "אנכי ה' אלוהיך", שהוא קבלת אלוהותו ומלכותו עליהם, לא שייך בזה ציווי וגזרה. שאם אין הוא מלך ואלוהיהם - לא שייך גזרה עליהם! כי אין גזר גזירה עליהם אלא אם כן הוא מלך קודם, ואחר כך גזר גזרה. ואם הוא מלך כבר עליהם - אם כן אין צריך לומר "קבלו מלכותי", שהרי כבר (הוא) מלך⁴⁷⁹. ולכך לא יכול לומר המלך: "אני גזר על הבריות שתקבלו אותי למלך". שאם אין הוא מלך שלהם - לא שייך אליו גזר שיגזור על דבר, ואם הוא מלך כבר - אין צריך לגזור "שתקבלו מלכותי", שהרי הוא כבר מלך.

רק יאמר: "ידעתם שאני מלך שלכם, ולכך כן תעשו" - לקבל מלכותי⁴⁸⁰. לכך בא

הערות - ילמד ענוים דרכו

477 ולפי זה יש לבאר "אשר הוצאתיך" שגם יציאת מצרים היתה בכפייה, שהרי מי שמעם ישראל לא היה עושה קרבן פסח ומצוותיו היה נהרג במכת בכורות. גם בקריעת ים סוף ראו שהמים חומה מימינם ומשמאלם, ומי שלא היה רוצה להמשיך אל ארץ ישראל והיה שב למצרים - היה אובד עמהם. הרי שהכל היה בכפייה.

478 עוד סיבה מדוע כתב בלשון קביעת עובדה.

479 כך הקשה ר"ח קרשקש (אור השם, הקדמה) על הרמב"ם: כיצד ניתן לצוות להאמין במציאות ה' הרי כדי לצוות על אמונה זו צריך הנחה מוקדמת שיש אל נמצא שהוא המצווה? אולם הקושיה השנייה של אור השם על הרמב"ם אינה קושיה לפי המהר"ל. אור השם הקשה: הרי האמונה במציאות ה' אין בה בחירת רצון, אלא או שיודע ומבין ההוכחה שיש ה' או שאינו מבין ואינו יודע, ואז כיצד נצווהו להאמין ולדעת אם אין ביכולתו? מצוות הן על מעשים רצוניים ולא על הבנה. אולם לפירוש המהר"ל שהמצווה אינה להאמין, אלא להפוך את מה שאתה מאמין בו לדבר מחייב, וזה עניין "קבלת עול מלכות שמים" - ברור שניתן לצוות על זה.

והרבה הסבירו את שיטת הרמב"ם שאין המצווה "להאמין" אלא "לדעת" - להעמיק בשכל את מה שכבר מאמין בלב.

480 המהר"ל אינו מפרט את החילוק בין ידיעתם שהוא מלכם לבין קבלת מלכותו. אבל במדרש מבואר יותר - מכילתא דרבי ישמעאל יתרו, ה: "אנכי ה' אלוהיך - מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחילת התורה? משלו משל למה הדבר דומה, לאחד שנכנס במדינה, אמר להם: אמלוך עליכם. אמרו לו: כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו? מה עשה, בנה להם את החומה, הכניס להם את המים, עשה להם מלחמות. אמר להם: אמלוך עליכם? אמרו לו: הן והן. כך המקום הוציא את ישראל ממצרים, קרע להם את היס, הוריד להם את המן, העלה להם את הבאר, הגיז להם את השלן, עשה להם מלחמת עמלק. אמר להם: אמלוך עליכם? אמרו לו: הן והן. וכן יבואר גם במדרש הבא שיביא המהר"ל. יש במלכות שתי בחינות: השגחה לטובה על העם בהגנה ושמירה, וחוקים וגזרות

מסלול 1: יום ד לפרשת ויחי

מסלול 2: יום א לפרשת ויחי

דיבור ראשון בלשון זה "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (=השגחת וטיפלתי והגנתי עליכם והסכמתם לקבל צד זה של המלכות), וכיון שהוצאתיך מארץ מצרים - תקבלו מלכותי (תקבלו גם את הצד הנוסף בהיותי מלך - לקיים כל מצוותי).

ובמכילתא (שמות כג): "'לא יהיה לך אלוהים אחרים' - למה נאמר? לפי שנאמר 'אנכי ה' אלוהיך'. משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו: גזור עלינו גזרות! (הציבור רוצה שידריך אותם בחכמתו בתקנות וחוקים טובים). אמר להם: כשתקבלו מלכותי - אגזור עליכם גזרותי, שאם מלכותי לא יקבלו - גזרותי לא יקבלו⁴⁸¹. כך אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: 'אנכי ה' אלוהיך וגו'', וקבלתם מלכותי? קבלו גזרותי: 'לא יהיה לך אלוהים אחרים'.

רבי שמעון בן יוחאי אמר, הוא שנאמר להלן (ויקרא יח, ב): 'אני ה' אלוהיכם' שקיבלתם מלכותי בסיני, (על כן) קבלו גזרותי: 'כמעשה ארץ מצרים (אשר ישבתם בה לא תעשו) וגו''. הוא שנאמר כאן: 'אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים' וקבלתם מלכותי, והן קבלתם מלכותי באהבה, קבלו גזרותי". עד כאן.

והנראה בזה, שבא ליישב מה שלא נאמר כאן ציווי, בדיבור הראשון של "אנכי". ועל זה אמר: מפני כי כבר קיבלו מלכותו במצרים, ולכך אמר "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" - וקבלתם שם מלכותי.

ואם תאמר: אם כן (שרק מתאר מה שכבר קיבלו אלוהותו עליהם במצרים) - לא נצטוו עשרת הדברות בסיני (אלא תשע), והכתוב אומר (דברים ד, ג): "'וַיִּגְדַּל לְכֶם אֶת בְּרִיתוֹ (אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת) עֲשֵׂרֶת הַדְּבָרִים". שאין זה קושיא, כי כאן חזר להזכיר מה שקיבלו אותו לאלוהים (היינו שכתב מה שקיבלו מלכותו בעבר כתיאור עובדה וגם ציווי שימשיכו זאת כאן לקבל מצוותיו, בעת הברית).

ופירוש זה הוא קרוב לפירוש שלפני זה (שהוא קובע עובדה שאפילו לא יקבלו - הוא נשאר מלך עליהם), דסוף סוף אין ציווי בדיבור הראשון, מפני שכבר קיבלו מלכותו

הערות - ילמד עניים דרכו

שגזור עליהם שיקיימו רצונו. עם ישראל כבר קיבל את מלכות ה' בשעה שיצאו על ידו ממצרים וכו': "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", ועל כן זה מחייב אותם לקבל את מלכותו מצד קבלת מצוותיו. לכן התורה כתבה את הדיבור הזה בלשון קביעת עובדה: היות שאני מלך מצד שהוצאתי אתכם ממצרים - ממילא אתם מצווים לקבל מצוותי.

481 כשיטת המהר"ל בתחילת הספר, שאדם שמקיים מצוות כי הן לטוב לו - אין זה מצווה. אלא מצווה היא מה שאדם עושה כגזרת מלך. וזהו שאמר להם: תקבלו מלכותי - שהגזרות שלי יהיו מתוך קבלת מלכות, ולא כי אתם רוצים בהן. וכן כתב המהר"ל לעיל בעניין "כפה עליהם ההר כגיגית". נמצא שמצוות "קבלת עול מלכות שמים" יש בה שני ביטויים: א. כל מה שהמלך יאמר הוא יעשה, ולא רק מה שהוא רוצה לעשות; ב. כשעושה את המצווה הוא עושה אותה בגלל ציווי המלך ולא מפני שזה מעשה טוב.

מסלול 1: יום ד לפרשת ויחי

מסלול 2: יום א לפרשת ויחי

במצרים⁴⁸². רק שחזר להזכיר דבר זה בסיני, שיהיה זה הברית בין השם יתברך ובין ישראל - לעולם.

שאלות מנחות:

- ◆ מהי מצוות "אנכי ה' אלוהיך" על פי המהר"ל? מה המשמעות של "קבלת מלכות? מה צריך לעשות? איך מקיימים מצווה זו?
- ◆ אם לפי פירושו הראשון של המהר"ל אין לאדם בחירה אם ה' יהיה מלך שלו או לא, כיצד יש מצווה על כך? מהי הבחירה?
- ◆ אדם שמקיים מצווה ממצוות ה' מפני שהוא החליט בשכלו שהיא צודקת, ולא מפני שה' ציווה - על מה הוא עבר בעת קיום המצווה? איזו תודעה באה מצוות "אנכי ה'" ליצור במצוות?
- ◆ כיצד זה קשור לדברי המהר"ל בתחילת הספר בעניין טעמי המצוות, שאף על פי שהן "לטוב לנו" אנו צריכים לעשותן מפני שה' ציווה, כגזרות?
- ◆ לפי הפירוש השני: מהי קביעת העובדה שבפסוק ומהי המצווה?
- ◆ "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" - למה נזכרת יציאת מצרים לפי הפירוש הראשון של המהר"ל, ולמה היא נזכרת לפי הפירוש השני?

הערות - ילמד ענוים דרכו

482 נראה לי יותר מכך. יש התאמה בין הפירוש שמלכות ה' נכפית עלינו ולמרות זאת מצווה לקבל מלכותו, לבין הפירוש שקיבלו את מלכותו כשהשגיח עליהם ביציאת מצרים ועל כן יקבלו גזרותיו בסיני. הצד של המלכות שה' משגיח עלינו - הוא מצידו ית' ולא ניתן לשינוי. וזה מפני שישיראל נוצרו כך שבלי הגנת ה' עליהם אין להם קיום, ולכן חייבים וכפויים היו לקבל מלכותו ביציאת מצרים. והצד של המלכות של קבלת הגזרות - הוא בחירי לישראל, שיכולים לקבל או לכפור. אבל אז הצד ההשגחתי - יחייב אותם. כמאמר חז"ל: מעמיד להם מלך קשה כהמן ועושים תשובה.

מסלול 1: יום ד לפרשת ויחי
מסלול 2: יום א לפרשת ויחי